

IDFA

SIMON POPEK

Velike teme in delikatni dokumentarci na robu eksperimenta

IDFFA, 21. november – 1. december 2019

Mednarodni festival dokumentarnega filma v Amsterdamu običajno ne razočara, ne ker bi bil tako skrbno kuriran, temveč zato, ker v nepregledni množici filmov preprosto moraš najti nekaj zase. Logično zasnovane in obrazložene sekcije seveda pomagajo (v nasprotju z na primer rotterdamskimi), vsebujejo svetovne premiere v tekmovalnih sklopih, študentske, srednjemetražne in kratke filme, pa festivalske hite in nagrajence s spomladanskih in poletnih festivalov, izbor čislanih mojstrov in tako dalje.

Med monumentalnimi filmi sta letos dominirala dva (skoraj) štiriurna mastodonta. Ne, nista ju režirala Frederick Wiseman ali Wang Bing, temveč Nmec Thomas Heise in Američan Charles Ferguson. Prvi je s filmom **Heimat is a Space In Time** (2019) posnel grandiozno, 220-minutno posvetilo trideseti obletnici padca zidu, ki združuje skrajno osebno in družbeno-politično noto; to je zgodba o družini Heise od konca devetnajstega do konca dvajsetega stoletja, o ljudeh, ki so se po naključju našli, da bi se – tudi po sili političnih razmer – postopoma porazgubili, kar je primeren evfemizem za politično preganjanje, indoktrinacijo, pogrom, holokavst. Thomas Heise (1955), sin priznanega vzhodnonemškega utopičnega filozofa Wolfganga Heiseja (1925), v *offu* bere številna družinska pisma, dnevniške zapise in uradna poročila; povečini jih (poleg občasnih družinskih dokumentov, fotografij in risb) pospremi statične, črno-bele podobe krajine, opuščeni industrijskih obratov in urbanega življenja. Med temi skrajno osebnimi izpovedmi se pred gledalcem izriše zgodovina Nemčij 20. stoletja, od časa pred prvo svetovno vojno (režiserjeva prababica in pradedek sta bila dunajska in nemška Juda), obdobja weimarske hiperinflacije, dviga nacizma in deportiranja družinskih članov v taborišča do

HEIMAT IS A SPACE IN TIME (2019)

hladne vojne in življenja za železno zaveso, ko je Wolfgang Heise razseljenim sorodnikom na Zahod pošiljal svoja videnja socializma in življenja pod Stasijevim nadzorom. Konec šestdesetih se pričnejo izpovedi Thomasa Heiseja in postopoma bolj teoretsko zaokrožena razmišljanja o socializmu, kapitalizmu, umetnosti in prehodu v demokracijo, ki je Heiseja, klasika vzhodnonemškega dokumentarca, vidno razočarala.

Da je verjetno najpopolnejši, najstrastnejši in najbolj detajlno izrisan dokumentarec o aferi Watergate nastal v času Trumpove vladavine v Beli hiši, gotovo ni naključje. Paralele se ob filmu **Watergate – Or: How We Learned to Stop an Out of Control President** (2018) Charlesa Fergusona ponujajo same od sebe. Kar Fergusonov film nazorno pokaže in zaradi česar je resnično poseben, je zavračanje tradicionalnega »branja« Watergata, ki je skoraj izključno povečevalo novinarski par Woodward/Bernstein. *Watergate* v prvi plan postavi delo tožilcev, sodnikov, senatorjev, spreobrnjenecv in drugih zaslužnih za strmoglavljenje Nixona, ki se je oblasti oklepal do zadnjega. Film lepo pokaže, kako težko je bilo zrušiti Nixona, kljub temu da so *founding fathers* ameriškega naroda v ustavo vstavili številne varovalke, ki naj bi omejevale politike, preprečevale korupcijo ter zlorabo oblasti; pokaže, da je branje in interpretiranje zakonov lahko hudo dvoumno dejanje in da je razpršenost oblasti v ZDA tako kompleksna, da demokraciji včasih lahko tudi škodi. Predvsem pa po filmu postane jasno, da Trumpa zavoljo totalne podpore republikanskega dela politike skoraj zagotovo ne bo moč odstraniti. Celo Nixon, proti kateremu so šli vsi dokazi, javno mnenje in skoraj celoten senat, je nazadnje bržkone odstopil zavoljo groženj iz lastnih strankarskih vrst, saj so se jeseni 1974 bližale volitve v kongres.

NORTH (2019)

V odločnem kontrastu do velikih tem so mali, fini, delikatni dokumentarci na robu eksperimenta, na primer srbski biserček **Govori da te mogu vidjeti** (Speak So I Can See You, 2019) Marije Stojnić, intriganten, zvočno osupljiv dokumentarec o *Radio Beograd*, pri katerem režiserke ne zanimata zgodovina medija ali radijski vsakdan, temveč predvsem narava zvoka/glasbe. *Radio Beograd* je poslednja srbska radijska postaja, ki še ustvarja kulturni, znanstveni in dramski program. Nemalokrat abstraktni film meji na eksperimentalno poetiko; medtem ko se kamera počasi sprehaja med zakotnimi kottički zgradbe, se igrivo in nepričakovano menjajo zvočne in glasbene podlage. Spikerji vadijo za poročila, igralci za radijske igre, tehnika popravlja arhaične, a še vedno zelo uporabne radijske aparature. Zvočni mikrokozmos v srcu prestolnice.

North (2019) režiserke Leslie Lagier prikazuje območje Yukona v severozahodni Kanadi, tik pod mejo z Aljasko, dolga leta rudarsko središče, kjer so kopali cink in svinec, konec osemdesetih 20. stoletja pa so pričeli rudnike množično zapirati. Ostali so ljudje, potomci nekdanjih rudarjev, ki se sredi divjine preživljajo, kot vedo in znajo. In pričajo o preteklih dogodkih in življenju v divjini, ki ga skuša kanadska vlada za vsako ceno regulirati in birokratizirati. Medtem ostanki cinka in svinca v rekah in jezerih onesnažujejo okolje do te mere, da lovci niti ustreljene divjačine ne smejo jesti, saj je meso neužitno. »Lep« in kontemplativen film o na videz čudovitem, neokrnjenem koščku divjine, ki plačuje ceno preteklih grehov.

Space Dogs (2019) Else Kremser in Levina Petra bi lahko označili za špekulativni eksperiment. Izhodišče je namreč Lajka, ruska psička, ki so jo sovjetski vesoljski inženirji konec petdesetih let kot prvo živo bitje poslali v vesolje. Načrta za njeno vrnitev ni bilo, zato je ostala v vesolju in tam umrla. Kremserjeva in Peter sta na podlagi krute zgodbe

GOVORI DA TE MOGU VIDJETI (2019)

zasnovala legendo o Lajki, ki se je na Zemljo vrnila v duhu in zdaj brezciljno potuje po moskovskih ulicah. Ergo, vsi sodobni potepuški psi so »dediči« Lajke, in ti psi znajo biti zelo krvoločni, tudi zavoljo sadističnih eksperimentov, ki so jih po Lajki doživeli še mnogi na cestah zajeti ter v kletke potisnjeni štirinožci; to potrjujejo prvič videni arhivski posnetki, ki prikazujejo pasje priprave na pot v veselje. Film je obenem krut in melanholičen; morda bi avtorja lahko izpustila izjemno grafičen prizor, kjer »junaka« filma, potepuška psa (brez montažnih posegov, v enem dolgem kadru) pred opustošeno zgradbo raztrgata mačjega mladiča. Toda ta prizor kljub ekscenosti nekako sodi v kontekst zgodbe o (a)moralnosti znanosti v iskanju napredka.

Brez političnih dokumentarcev seveda ne gre. Sergej Loznica s filmom **State Funeral** (2019) nadaljuje prvovrstno vizualno popisovanje sovjetske zgodovine. Po stalinističnih procesih in spomeniku sovjetskemu zavzetju Berlina je v ruskih arhivih našel še impozantno arhivsko gradivo ob Stalinovi smrti marca 1953. Množice so žalovale, oblast je pela hvalnice *generalissimu*, mimo njegove krste so se valile nepregledne množice slehernikov in vzhodnoevropskih politikov. Nihče ni omenjal voždovih pogromov, montiranih političnih procesov, gulagov ali holodomora v Ukrajini; da je groteska popolna, so med govorom celo omenjali »srečne Ukrajince«! Stalina je politično diskreditiral šele Hruščov tri leta kasneje, še pet let pozneje pa so njegovo truplo umaknili iz Leninovega mavzoleja in ga skrili za zidovi Kremlja. Lozničev slog je znova nevsiljiv, hladen, spet pa se rad poigrava z arhivskim gradivom ter tu in tam z njim manipulira, predvsem z dodanimi zvočnimi efekti, medtem ko – povsem naključno, ne vem zakaj – občasno kolorira arhivske posnetke, ki so nastajali vse od Litve do Azerbajdžana

STATE FUNERAL (2019)

in naprej. Sumljivo odsotni so posnetki žalovanja v Gruziji, Džugašviljevi rodni republiki. Jih oblasti namenoma niso posnele, vedoč, da je skrival gruzijske korenine?

Lea Cemel je znamenita izraelska odvetnica, ki je zadnjega pol stoletja bila bitko z izraelsko državo; kot Judinja, aktivistka in odvetnica je od leta 1972 zastopala Palestince, ki so tako ali drugače prišli navzkriž z izraelsko oblastjo. Bolj ko so bile tožbe politično motivirane, bolj se je zavzemala za obrambo, čeprav je vnaprej vedela, da je obsojena na šikaniranje in končni poraz. Cemelova, junakinja dokumentarca **Advocate** (2019) avtorjev Rachel Leah Jones in Philippa Bellaicha, je vedno izhajala s stališča, da se imajo Palestinci pravico boriti za svoje ozemlje in da sama pripada fašistični državi. V svojem boju je nepopravljivo optimistična in verjame, da bo nekega dne izraelsko državo lahko porazila. To je portret morda naivne, a izjemno bojevite posameznice, ki zna mobilizirati ljudi, vključno z lastnim možem, ki je poln duhovitih anekdot o njeni delovni etiki in metodah. Spomenik človeški vztrajnosti.

Roberta Friska, znamenitega britanskega poročevalca in kolumnista časnika *The Independent*, je v otroštvu navdušil Hitchcockov **Tuji dopisnik** (*Foreign Correspondent*, 1940). Vse odtlej je tudi sam želel biti dopisnik iz tujine, ki razkriva mednarodne zarote, slači oblastnike in na koncu dobi najlepše dekline. Resnica je seveda drugačna: vse od prvih poročevalskih zadolžitvev na Severnem Irskem leta 1972 se je, pogosto v nemogočih pogojih, boril za resnico in nepristransko poročanje. Na začetku osemdesetih let je postal dopisnik za Bližnji vzhod in Bejrut je postal njegov dom; vse odtlej – vedno s terena, kjer informacije preverja iz prve roke – poroča o bližnjevzhodnih konfliktih, ki so občasno vodili tudi v srednjo Evropo. V kleti porušene zgradbe je pred nekaj leti

WATERGATE (2018)

denimo našel dokumente o nakupu orožja, ki so ga pripeljali v orožarno v bližini Sarajeva! Robert Frisk, zagrizeno individualen in pregovorno skeptičen do uradnih razlag, je simbol terenskega novinarstva ter opomnik zgodovinskim krivicam in manipulacijam. Ali kot nekajkrat poudari: če Turčija danes zanika armenski genocid, je samo vprašanje časa, kdaj bodo začeli uradno zanikovati nacistični holokavst.

Najbolj bombastičen in šokanten dokumentarec leta je brez dvoma **Collective** (*Colectiv*, 2019) romunskega režiserja Alexandra Nanauja. Direktna obsodba romunskega zdravstvenega sistema, systemske in politične korupcije morda sploh ne bi bila mogoča, če se leta 2015 v nočnem klubu *Kolektiv* ne bi zgodila tragedija, v kateri je zaradi divjanja požara umrlo več ducat ljudi; zasilnih izhodov namreč niso imeli. Škandal zaradi pomanjkanja požarne varnosti pa je bil le vrh ledene gore. Redakcija športnega časnika se je v primer poglobila zavoljo nenavadno visoke smrtnosti med blago opečenimi pacienti v bolnišnicah, in bolj ko so vrtali, bolj se je izkazovalo, da je romunski zdravstveni sistem zlomljen, do obisti skorumpiran in spolitiziran. Oblast medtem pade, vzpostavljena je tehnična vlada, novemu ministru za zdravje na mizo vsak dan prihajajo nove šokantne podrobnosti; cepiva v romunskih bolnišnicah so namerno razvozenela (kar priključuje Harryja Lima iz **Tretjega človeka**), glavna farmacevtska firma ima račune v davčnih oazah, direktorji bolnišnic so nastavljeni politično, brez ustreznih referenc in akreditacij. Da je mera polna, se pojavijo še videoposnetki, ki razkrivajo srednjeveške razmere v nekaterih bolnišnicah. *Collective* je raziskovalna dokumentaristika prvega ranga, eksaktna, trezna, neizprosna in iznajdljiva. Kako se je režiserjeva kamera znašla v kabinetu ministra za zdravje, kjer iz prve roke pridobiva informacije o ministrovih odločitvah, pa je prvovrstni misterij.